

نقد تاریخ پژوهی متداول و تبیین روش تاریخ پژوهی کلامی شیعی؛ مبتنی بر قرآن و حدیث و اصول کلامی شیعه

(مطالعه موردی، صلح حدیبیه، کتاب تاریخ ایران و جهان (۱)، سال دوم متوسطه
انسانی)

ایمان روشن بین*

چکیده

این مقاله ابتدا به نقد روش تاریخ پژوهی متداول که به صورت استنادی و اثباتی - و نه صرفاً احتجاجی - به کتب تاریخی اهل تسنن رجوع می‌شود، پرداخته و آثاری را که بر آن مترتب می‌گردد توضیح می‌دهد. برای نقد این روش، ابتدا سیری اجمالی در تاریخ نقل حدیث اهل تسنن از زمان رحلت رسول خدا صلی الله علیه و آله تا زمان عمر بن عبدالعزیز عرضه می‌شود و سعی می‌شود که پیشینه تاریخی نقل، نگارش و تدوین حدیث اهل تسنن روشن گردد. از طرف دیگر شواهد متعددی وجود دارد که تاریخ نگاری در منابع اولیه، تحت تأثیر دیدگاه‌های کلامی اعتقادی و سیاسی و قومی مورخان بوده است. این شواهد از طریق مقایسه و تطبیق گزارش‌های تاریخی ارائه شده در این کتب با قرآن و سنت قطعی، قابل شناسایی است. ضمناً مطالعات تطبیقی میان منابع تاریخی و گزارش‌های معارض در این باب، بر تعدد شواهد می‌افزاید. از دیگر ملاک‌های اعتبار سنجی، تطبیق یا عدم تطبیق گزارش‌های تاریخی با اصول کلامی شیعه است که باید بررسی گردد. تکرار شواهد، قرینه مهمی است که تصویر تاریخ ارائه شده در منابع متقدم اهل تسنن بدون بررسی علمی، اعتبار چندانی ندارد. پس از نقد روش تاریخ پژوهی متداول، برای ارائه روش جایگزین با عنوان تاریخ پژوهی

---

* دانشجوی کارشناسی ارشد کلام و عقاید دانشکده علوم حدیث

کلامی شیعی، ابتدا به بررسی عوامل کمبود منابع مستقل تاریخی متقدم شیعی پرداخته می‌شود و پس از معرفی چند کتاب تاریخی شیعی به روش استخراج تاریخ از میان روایات و کتب فقهی اعتقادی و اخلاقی پرداخته می‌شود. در ادامه، روش مختار را با تکیه بر قرآن، روایات معصومین و پس از آن کتب تاریخی شیعی تبیین می‌نماییم. نکته حائز اهمیت در این گونه پژوهش، ویژگی‌ها و فواید تاریخ پژوهی کلامی شیعی و روش استفاده کلامی از مباحث تاریخی می‌باشد که توضیح آن مد نظر قرار می‌گیرد.

به عنوان مطالعه موردی، بررسی تطبیقی بین روش مختار و شیوه متداول بر مبنای نقل ابن اسحاق، پیرامون صلح حدیبیه انجام می‌شود. همچنین با بررسی کتاب تاریخ پایه دوم متوسطه انسانی، روشن می‌گردد که نگارش تاریخ اسلام این کتاب، با همان مبنای تاریخ پژوهی متداول بوده و به عنوان نمونه، تحلیلی که در انتها از بیان صلح حدیبیه با روش متداول صورت پذیرفته نه تنها کم فایده‌تر از استفاده‌های تاریخ پژوهی کلامی شیعی می‌باشد، بلکه در این کتاب تحلیلی کاملاً عکس ارائه شده است.

کلیدواژه‌ها: قرآن، حدیث، کلام، اسرائیلات، حدیبیه

مقدمه

عموماً محققان برای پژوهش‌های تاریخی از کتب تاریخی اهل تسنن استفاده می‌کنند. بدیهی است که با منبع قرار دادن کتب آنان، نتیجه کار تاریخی شیعه، در بسیاری از موارد رنگ و بوی عقاید اهل تسنن را به خود می‌گیرد. (در ادامه ادله این مدعا بیان خواهد شد.) وقتی در مواردی که روایات شیعی وجود دارد، به کتب تاریخی اهل تسنن رجوع می‌شود، به وضوح آشکار می‌شود که در بسیاری از موارد، فضایل اهل بیت علیهم السلام و مطاعن منافقان و خلفا از تاریخشان پاک شده است. در بسیاری موارد هم اگر موضوع به قدری معروف و مشهور بوده که نتوانسته‌اند انکار آن را نمایند یا از حذف آن غافل شده‌اند، یا در نسخه‌های بعدی حذف شده است و یا از معرفی نام، خودداری کرده و با نقل فلاناً، رجل و... از کنار آن گذشته‌اند و یا عبارات و جریبان‌ها را با نقل کذا و کذا به پایان برده‌اند. (رک: همین مقاله ذیل عنوان مشورت در جنگ بدر، مجلدات مختلف الغدير از جمله، ج ۲، ص ۴۰۶، ذیل عنوان جنایات علی الحدیث و شرح معانی الآثار، صص ۳۰۶-۳۰۷)

به عنوان مثال، «روایت انذار» که در «سیره ابن اسحاق» آمده بود، توسط «ابن هشام» از سیره حذف گردیده است. (تاریخ سیاسی اسلام ۴۷/۱)